

Silifke Halk Kùltüründe Hayvan ve Hayvancılık

Turgay KABAK

Özet:

Silifke Toros Dağları ile Akdeniz arasında kurulmuş, iklimi, coğrafi özellikleri mükemmel bir ilçemizdir. İlçenin deniz kenarındaki ova kısmında tarım yapılır. Bu verimli ovaya kurulan seralarda domatesten, muza, üzümünden, patlıcana kadar akla gelebilecek her türlü meyve sebze yetiştirilir. Torosların eteklerindeki dağlık kesimde ise yüzyıllardır hayvancılık yapılır. Silifke bir Yörük yurdudur, yörüğün bir numaralı geçim kaynağı da hayvancılıktır, onun için hayvancılık Silifke ekonomisinde ve yaşamında önemli bir yere sahiptir. Silifke halkı hayvancılığı sadece bir geçim kaynağı olarak görmemiş aynı zamanda hayvancılık çevresinde bir de kültür meydana getirmiştir. Biz de bu çalışmamızda Silifkelilerin meydana getirdiği hayvancılığa dayalı bu kültürü incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hayvancılık, Silifke, Silifke Halk Kùltürü.

Giriş:

Hayvancılık Türklerin en eski geçim kaynağıdır. Orta Asya'daki atalarımız o uçsuz bucaksız bozkırlarda kendilerine hayvancılığa dayanan konargöçer bir hayat kurmuşlar. Geçimlerini hayvancılıkla sağlamışlar. Zor doğa koşullarında hayvanlarına bakmak için verdikleri mücadele onları sağlam, güçlü ve savaşçı yapmış. Ayrıca at, deve gibi yük hayvanlarından yararlanmayı bildikleri, çok iyi ata bindikleri için bir yerden bir yere çok hızlı hareket edebilme kabiliyeti kazanmışlar böylece savaşlarda düşmana karşı büyük bir üstünlük kazanmışlar. Bu hareket kabiliyetleri sayesinde buldukları Orta Asya bozkırlarından çok uzak coğrafyalara göç edebilmişler. Yalnız göç ederken yeni yerleştikleri yerlerin de hayvancılığa elverişli yerler olmasına dikkat etmişler.

Anadolu'nun iklimini, dağlarını, sularını gören Türkler burasının hayvancılığa çok elverişli bir yer olduğunu düşünmüşler ve Anadolu topraklarını bir Türk yurdu haline getirmek için yerleşmeye başlamışlar. 11. yüzyıldan sonra Silifke'nin bugünkü dağlık köylerine yerleşmeye başlayan Oğuzların Avşar boyuna bağlı Yörükler buralarda hayvancılıkla uğraşmaya devam etmişler. Bölge tamamen Türklerin eline geçtikten sonra Silifke'nin ova kısmına da yerleşenler olmuş; fakat ovaya yerleşenler de hayvancılıkla uğraşmışlar. Hayvanlarını kışın ovada gütmüşler, yazın Nisan ayının gelmesiyle birlikte Torosların eteklerindeki yaylalara göç etmişler. Yazı bu yaylalarda geçiren Yörükler Eylül ayının gelmesiyle birlikte yüklerini develerine, atlarına yükleyip Silifke ovasının yolunu tutmuşlar. Yani ovada yaşamalarına rağmen tarımla uğraşmamış hayvancılığa dayalı eski yaşam biçimlerini devam ettirmişler.

Silifke'de tarım 1960'lı yıllarda başlamış. Bu dönemde bugünkü sulama kanalları yapıp seralar kurulmaya başlamış. Bundan sonra ova halkı yavaş yavaş hayvancılıktan vazgeçip tarıma yönelmiş. Bundan sonra da yörede hayvancılık günden güne gerilemeye başlamış. İnsanlar zamanın koşullarının dayatmasının da etkisiyle daha çok kazanç getirdiği için hayvancılığı bırakıp ovada tarım yapmaya başlamışlar. Köylerde hayvancılıkla uğraşan insanlarımızın birçoğu hayvancılığı bırakıp ovada tarım yapmaya başlamış.

Bugün Silifke nüfusunun büyük çoğunluğu tarım ve ticaretle uğraşüyor, sadece Torosların eteklerindeki dağ köylerinde hayvancılıkla uğraşan az sayıda insanımız var. Besledikleri hayvanlar genellikle keçidir. Koyun sayısı yok denecek kadar azdır. Her birinin güttüğü hayvan sayısı da 50-100'ü geçmiyor; hâlbuki eskiden bir yörüğün en az 200–300 hayvanı olurmuş. Ancak yöre halkı hayvancılık üzerine temeli bin yıllar öncesine dayanan derin bir kültür oluşturmuşlar ve bu kültür hala canlı bir şekilde yaşamaya devam ediyor.

Konu:

Hayvancılığın Silifke kültürüne yaptığı katkıları maddi kültür açısından ve manevi kültür açısından olmak üzere iki ana başlık altında incelemek gerekir.

1- Maddi Kültür Açısından Hayvancılık

1.A) Elde Edilen Ürünler

Yoğurt

İlk önce dağda doğal ortamda yayılmış olan keçiden süt sağılır. Bu süt büyük bakır bir kazanda çilbizle pişirilir. Sütün iyice kaynaması sağlanır. Çünkü süt iyice kaynayacak ki hem içindeki mikroplar ölecek hem de sütün içindeki su buhar olup uçacak. Bazıları kaynama süresini uzatmak için kazanın içine attığı demir çomçayla (kepçe) sütü devamlı savurur, bazıları da süt kazanının dışına ayrı daha büyük bir kazan kor ve bunun içini suyla doldurur. Böylece süt uzun süre taşmadan kaynar. Kaynayan süt soğumaya bırakılır.

Yeterince soğuyan süt toprak testilere alınıp içine maya olarak birazcık yoğurt atarlar. Buna “Yoğurt çalmak” denir. Eskiden maya bulunmazsa mayıs yedisindeki yani Hidrellezdeki yağmurdan alıp yoğurt çalarlarmış. Bir gün testide bekleyen süt yoğurt haline gelir. Bu yoğurt o kadar koyudur ki tasa koyup baş aşağı çevirsen dökülmez.

Ayran ve Tereyağı

Keçi derisinden yapılmış yannığa yoğurt dökülür, içine soğutması için biraz da soğuk su dökülür ve bişşek denen uzun saplı ucu yuvarlak aletle yoğurt devamlı dövülür. Bu şekilde dövüldükten sonra yoğurdun yağı yüzüne çıkar, bu tereyağıdır. Tereyağı bir kaba ağaç kaşıkla alınır ve hemen oracıkta bazlamayla bir çomaç yapılıp yenir. Kalan yağsız ve sulu kısım da ayran olarak tüketilir.

Çökelek

Ayranı bir kazana koyup kaynatırlar. Ayran kesmik kesmik bir hal alır. Bu şekle gelince kazandan bir keseye koyarlar. Kesenin üzerini iyice taşla bastırırlar ve suyu akması için en az bir gün beklerler. Suyu iyice akınca bir ağaca asıp kuruturlar. Böylece çökelek yapılmış olur.

Peynir

Süte peynir mayası atarlar ve sütü peynir çaldık derler. Bu şekilde peynir yapılır. Tabi bu süt kaynatıldıktan sonra yapılır. Eskiden şimdiki gibi peynir mayası satılmazken, oğlak ağız sütünü emdiğinde kesilir, kursağı (midesi) alınıp kurutulur, daha sonra da sütün içine maya olarak birazı atılırmış. Peynir mayası bu şekilde elde edilmiş.

1.B) Hayvan Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri

Eskiden şimdiki gibi veteriner ve ilaç olmadığı için insanların kendileri hayvanlarını iyileştirmek için bazı pratikler uyguluyorlarmış.

Hayvanın ayağı kırılırsa kırılan yerin üzerine çabuk iyileşsin diye dövülmüş et sarılır ve tahta ile kemik iyice bağlanır.

Gözüne boz inen (kör olan) hayvanın gözüne hemen o anda tükürülürse gözü açılır.

Ayağı kırılan hayvanın kırığı ardıç kabuğu ile sarılır. Bu kabuk kemiklerin kaynaşmasını hızlandırır.

Eğer bir hayvanı yılan sokarsa orası hemen kızgın demirle dağlanarak hayvan zehirlenmekten kurtulur.

Yediği bir şeyden zehirlenen hayvanın suyuna katran püsesi dökülür. Zehirlenen hayvana çiğ yumurta içirilir.

Karnı ağrıyan hayvana içine sarımsak dövülmüş ayran içirilir.

Kışın çok üşüyen zayıf hayvanlara iyileşsin diye devamlı pekmezli ılık su içirilir.

Nazar değdiğine inanılan hayvana kurşun dökülür veya nazar değdirdiğine inanılan kimsenin haberi olmadan alınmış bir eşyası (bez veya elbise parçası) yakılarak hayvana koklatılır.

1.C) Yaylacılık

Türkler hayvancılıkla uğraştıkları için konar-göçer bir hayat tarzı benimsemişlerdir. Yerleşik hayata geçmeye başladıktan sonra da bu hayat tarzından vazgeçememişler yaylacılık faaliyetiyle konar-göçerliği nispeten de olsa devam ettirmişlerdir. Aslında hayvancılık yapanlar için yaylacılık bir zorunluluktur; çünkü sürü yıl on iki ay aynı yerde güdülmez, devamlı hayvan güdülen yerde ot kalmaz, hayvanlar karnını doyuramaz hale gelir, bu da yaylacılığı zorunlu kılar.

Silifke'de yayla göçleri nisan ayı ile başlar. Nisanda ev eşyaları develere atlara yüklenir. Davarlar toplanır, gece yola çıkılırmış. Yolculuk birkaç gün sürdüğü için yolda uygun yerlere geçici olarak çadır kurulur hem insanlar hem hayvanlar dinlendirilirmiş. Küçük çocuklar eşeksirtındaki heybelere katılırmış. Yörükler yolda ölen olursa onu eve götürmezler yol boyunca belirledikleri mezarlıklara koyarlarmış. Bugün yörüklerin göç yolu olan güzergâhta birçok Yörük Mezarlığı vardır. Başta Haçpınar ve Oğru yaylaları olmak üzere halk arasında "Kır yayla" olarak tabir edilen yaylalara ulaşıldığında herkes kendi yerine çadırını kurarmış.

Hayvanlar yaz boyu bu yaylada otlatıldıktan sonra eylül ayı ile aşağıya göç başlarmış. Yine aynı şekilde develere, atlara, eşeklere eşyalar yüklenir. Geri sahile göçülürmüş. Yaylada herkesin yeri belli olurmuş kimse rasgele göçmezmiş. Ancak komşular arasında asla sınır münakaşaları olmazmış. İnsanlar genelde tek tek göçermiş çünkü beraber göçtüklerinde hayvanlar birbirine karışmış.

2. Manevi Kültür Açısından Hayvancılık

2.A) Halk İnanmalarında Hayvan

Hayvancılık yöre halkının inanışlarına da yansımıştır. Yöre halkının arasında yaşattığı hayvanlarla ilgili birçok inanış vardır. İşte o inanışlar:

Cin her hayvanın kılığına girebilir sadece koyunun kılığına giremezmiş; çünkü koyun Cennetten çıkmıştır.

Hayvanların en namuslusu koyundur; çünkü göğüsleri gözükmez.

Hayvan sahibinin öleceğini anlar.

Koyunun yattığı yerde namaz kılınmaz, köpeğin yattığı yerde namaz kılınır; çünkü köpek yatacağı yeri iyice koklar temizse yatar, koyun ise yattığı yere pisler.

Hayvan kesileceğini anlar ve üzülürmüş.

Ağlayan hayvan kesilmez.

Hayvanlar siyah beyaz ve iki boyutlu görür.

Hayvanlar cin, peri gibi öbür dünyaya ait varlıkları görebilirler.

Gece hayvan ürküp yürümek istemiyorsa orada cin var demektir.

Cadı, Alkarısı en çok kedi köpek şeklinde görülür.

Baykuş uğursuzdur. Yakınında öttüğü evden cenaze çıkar.

Köpek gece uzun uzun ulursa uğursuzluk getirir.

Karakuş evin yakınında öterse o evden cenaze çıkacak demektir, onun için bu kuş öttüğünde dışarıya yanan bir odun veya kömür atılıp “Bizden alacağın bu olsun” denir.

Kedi nankör bir hayvandır, gece sabaha kadar sahibini öldü mü diye devamlı kontrol eder öldüyse burnundan yemeye başlarmış.

Geyik dağ keçisi gibi hayvanları vuranların evinden cenaze çıkar.

Deprem olacağında köpekler ulurmuş.

Horozun vakitsiz ötmesi uğursuzluk getirir.

Domuz sevilmez, kötü anlamlı sözlerde kullanılır ve domuzun bastığı yerde yayılan hayvanların hastalanacağına inanılır.

Domuz yağı büyü yapmada kullanılmış.

Domuz yağı sürülen kapının erkeği eve gelmez, karısını domuz gibi görmüş.

Kirpi yavrusunu pamuğum diye severmiş.

Kargaya yavrusu kuzgun gibi görünürmüş.

Hayvanı aç bırakmak iyi değildir, hayvan sahibine intizar edermiş ve bu intizar mutlaka geçermiş.

Hayvanları dövenlerin başına mutlaka bir felaket geleceğine inanılır.

Mushafın dönmesini engelleyen tek şey tavuk pisliğiymiş.

Canavarda Azrail tüyü varmış onun için canavarı gören insan ondan çok korkarmış.

Akbabanın şeytanın atı olduğuna inanılır.

Besi hayvanlarının belini etli mi diye tutarsan o hayvanın zayıflayacağına inanılır.

Kesilecek hayvana bıçak gösterilmezmiş.

Davarın savruk olmadığı yıl kış çok olurmuş.

Kuş yuvası bozanın başına bir kaza geleceğine inanılır.

Kaplumbağa ile oynayanın elinde siğil çıkacağına inanılır.

Canavarın gözü ak kar üzerindeki ak kılı görece kadar keskinmiş.

Arıcılığa başlayacak kişinin bir kovani istemesi, bir kovani yerine arılık bırakmak şartıyla çalması, bir kovani da parayla alması gerekirmiş.

Rüyada deve görmek o evden birisinin öleceği şeklinde yorumlanır.

Keklik vurmak iyiye yorulmaz.

Akşamları gugumavuk kuşu öterse yağmur yağacak demekmiş.

2.B) Sözlü Kültürde Hayvan

Hayvancılık aslında insanların geçim kaynağıdır; ancak günün büyük kısmını hayvanlarla uğraşarak geçiren yöre insanı hayvanlarla ilgili birçok özlü söz meydana getirmiştir. Karşısındaki insana düşüncelerini doğrudan söyleyemeyen insanların hayvanları vasıta yapmışlar, onlar üzerinden düşüncelerini ve durumlarını belirtmişlerdir. Bu deyim ve atasözleri günlük hayatta insanlar arasında sohbetlerde sık sık kullanılır. İşte o özlü sözlerden derlediklerim:

Yükten kurtuluk sığa gibi olmak.

İş sahibi camış öküzü gibi kuvvetli olurmuş.

Postu sermek.

Koça boynuzu yük değildir.

At görünce asar.

El atına binen tez iner.

Havlayan köpek ısırılmaz.

İt iti ısırılmaz.

Eşek öküze yük üstünü bilir demiş.

Kaçan balık büyük olurmuş.

Ölmüş eşek arıyorsun nalını mıkını sökecek.

Ne çan ötsün ne deve kalksın.

Dağdaki canavarın adı yavuz, evdeki tilkiye bakmak gerek.

Biz Allah Allah'la tay öğretiyoruz sen kuyruğuna diken kısırtıyorsun.

Deve karnı mı yarıldı?

Keçinin sumağa yaptığını sumak derisine yaparmış.

Postunu küllemek.
Kuyruğu dikmek.
Nalları dikmek.
Eşeğin yoksa eniştenden de mi yok?
At sahibine göre kişnermiş.
Atın ölümü arpadan olsun.
Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır.
İşsizlikten it taşlamak.
Köpeksiz köyde değneksiz gezmek.
Bir nalına bir mıkına konuşmak.
Devede kulak gibi kalır.
Yok devenin nalı.
Sana iş yaptırmak deveye hendek atlattırmaktan zor.
Al at b.ku kır at b.ku hepsi bir at b.ku.
Hızlı giden atın b.ku seyrek düşermiş.
Köpek kavağa çıkınca...
Her kuşun eti yenmez.
Kuştan korkan darı ekmezmiş.
Her akıl bir olsa koyuna çoban bulunmaz.
April beşinden öküzü ayırır eşinden.
Hayvanın alacası dışında insanın alacası içinde olurmuş.
Süt dökmüş kedi gibi olmak.
İtten yiğit doğmaz.
Bitini vermez.
Kırk katır mı, kırk satır mı?
Ya bu deveyi güdersin ya bu diyardan gidersin.
Direni yiyen sığa gelir mi bir daha sapa?
Ön ayağının yaptığı arka ayağı bozar.
Başıma gelenler çiğ tavuğun başına gelmedi.
Arkadaş hatırına çiğ tavuk bile yenir.
Eşeğin aklına karpuz kabuğu getirmek.
Allah garibanın eşeğini önce kaybettirir, sonra buldurup sevindirirmiş.
Köpeğin su yalağına gidip geldiği gibi.
Köpeğin çapıdını sürüdüğü gibi.
Boş eşeğe semer atan çok olurmuş

Sakar öküze benzer.

Aslanın kokusu ağır olurmuş.

İnersin gönlüm inersin, kır attan iner boz eşeğe de binersin..

2.C) Yörede Kullanılan Hayvan İsimleri: Tosgaba, goçmar, alıcı kuş, çetik, ferî, kara Fatma, bok böcüsü, Allah devesi, helikopter, görpe, çebiç, yazmış, öveç, tay, bidi, maya, gölük, kısrak, toklu, deke, ferik, kara kuş, leş gargası.

2.D) Hayvanlarla İlgili Anlatılar

Çetik

Abdurrahman Koca dağda ekin dererken öğle yemeğine oturmuş. Kaşığı yemeğe batırmış tam ağzına katacakken kaşığa bir çetik (çekirge) atlamış, koca çetiği kenara koymuş, kaşıktaki yemeği de dökmüş bir kaşık yemek daha almış. Tam yemeği ağzına katacakken aynı çetik kaşığa yine atlamış. Koca: “ Topla gıçlarını” deyip çetiği yemiş.

Tavuk

Tavuk, yem olarak arpa attığın zaman:

“ Ben dul avrat mıyım? Arpa yiyecek” dermiş.

Tavşan

Tavşan yavrusu yedi günlük olduğu zaman:

“ Yedi güne yetirdim, bığını bitirdim” der yavrusunu doğal hayata bırakıverirmiş.

Köpek

Köpeğe sormuşlar: “ Günde kaç taş yersin?” diye,

“ Kırık dölünün denk gelişine bağlı” demiş.

Tilki

Tilkiye sormuşlar “ Ensen niye kalın?” diye

“ Her işimi kendim gördüğüm için” demiş.

Deve

Deveye sormuşlar: “ Boynun niye eğri?” diye

“ Nerem doğru ki” demiş.

Öküz ile Eşek

Öküz ile eşek ahırda yem yiyorlarmış. Eşek öküze:

“ Yemi çabuk ye, değirmene gideceksin” demiş. Öküz de eşeğe:

“ Yük üstünü bilir” demiş.

Koyun ile İnek

Bir gün koyun ile inek kim daha çok yayılacak diye iddiaya girmişler. Yayıl yayıl ineğin karnı doymuş, yatmış. Koyun ineğe:

“ Kalk da yattığın yeri de yayılayım” demiş.

İnek

Adamın biri ineğini satmış, bir türlü geri almamış. En sonunda hanımı dayanmamış:

“ Herif, orospuluk etmedi ya al onu geri” demiş.

O Öğretti

Hoca, buzağı tarlayı yiyince ineği dövermiş. “ Niye böyle yapıyorsun, ineğin günahı ne?” demişler. Hoca:

“ O öğretiyor bunu demiş”

Sonuç:

Yaptığımız incelemeden de görüldüğü üzere yöre insanı hayvancılığı bir geçim kaynağı olarak kullanmanın yanında yüz yılların getirdiği birikimden de faydalanarak hayvanlar üzerine geniş bir kültür oluşturmuştur. Bölgede beslenen başlıca hayvanlar keçi, at, eşek, deve ve koyundur; onun için yöre insanının kullandığı özlü sözler ve anlattığı anlatılarda başlıca bu hayvanlar geçer. Bugün yöre insanının çoğunluğu hayvancılıkla uğraşmaktan vazgeçmiş olsalar da dağ köylerinde yaşayan Silifkeliler hayvancılığı devam ettirmekte, eski Yörük adetlerini uygulamaktalar. Hayvanlarla iç içe yaşamayanların bile dillerinden hayvanlarla ilgili sözler ve anlatılar düşmemekte. Yani hayvanlar ve hayvancılık yöre insanının genlerine işlemiş durumda.

KAYNAK KİŞİLER

Fatmana Yılmaz

Doğum Tarihi: 1942

Doğum Yeri: Uzuncaburç

Medeni Hali: Dul

Mesleği: Ev Hanımı

Tahsili: Okuma yazması yok

Elife Kabak

Doğum Tarihi: 1965

Doğum Yeri: Uzuncaburç

Medeni Hali: Evli

Tahsili: Lise

Fatma Yılmaz

Doğum Tarihi: 1977

Doğum Yeri: Uzuncaburç

Medeni Hali: Bekar

Tahsili: Ortaokul

Atalay Yılmaz

Doğum Tarihi: 1972

Doğum Yeri: Uzuncaburç

Medeni Hali: Evli

Tahsili: İlkokul

Süleyman Kabak

Doğum Tarihi: 1965

Doğum Yeri: Uzuncaburç

Medeni Hali: Evli

Tahsili: İlkokul

Gürgel Sak

Doğum Tarihi: 1940

Doğum Yeri: Uzuncaburç

Medeni Hali: Evli

Tahsili: Okuma yazması yok

Gülcan Güç

Doğum Tarihi: 1936

Doğum Yeri: Çaltıbozkır Köyü

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Ev Hanımı

Tahsili: Okuma yazması yok.

Ahmet Yakın

Doğum Tarihi: 1920

Doğum yeri: Silifke merkez

Medeni Hali : Evli

Mesleği: Emekli

Tahsili: Okuma yazması var.

Salih Uzun

Doğum Tarihi: 1945

Doğum yeri: Kırtıl Köyü

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Emekli

Tahsili: Okuma yazması var.

Abidin Uyar

Doğum Tarihi: 1950

Doğum yeri: Mara Köyü

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Emekli

Tahsili: İlkokul

Mahmut Yaman

Doğum Tarihi: 1940

Doğum yeri: Meydan Köyü

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Emekli

Tahsili: İlkokul

Derya Tunç

Doğum Tarihi: 1960

Doğum yeri: Demircili

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Ev hanımı

Tahsili: İlkokul

Sevgim Yıldırım

Doğum Tarihi: 1965

Doğum yeri: Karaböcülü Köyü

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Ev hanımı

Tahsili: İlkokul

Ayşe Kılıç

Doğum Tarihi: 1970

Doğum yeri: Meydan Köyü

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Ev hanımı

Tahsili: İlkokul

